

a temetők használatának elterjedése, a temetkezési szokások és rítusok helyi „dialektusainak” létrejötte, az egyre bonyolultabb és költségesebb temetési módok kialakulása, a temető mint „intézmény”, a költséges jelzések elméletének temetési rítusok vizsgálatában való alkalmazhatósága, valamint az „ön-reklámozás”, „megszaladási jelenségek” résztemákat érintve.

Külön említésre méltó a teljes kötet tetszetős, színes kivitelezése, a benne elhelyezett látványos, 359 színes fényképfelvétel (archív felvételek, légifotók, műholdképek, növényfotók stb.) és 35 térképlap (katonai térképek, egyes fajok temetőbeli előfordulását megjelenítő térképlapok stb.), az olvasmányos, közérthető szövegezés, a gazdag magyarzó fogalomtár s a közel 300 tételt felsorakoztató tekintélyes irodalomjegyzék. *Mit tehetünk temetőink védelmében?* – teszik fel a kérdést a szerzők a monográfiájuk végén. Záró gondolataikból a számunkra, társadalomkutatók számára fontosabakat, a megfontolandóakat, megfogadandóakat idézem: „1. A temetők kultúrtörténeti és természeti

értékeinek megismertetése a helyi lakossággal. [...] 2. A hagyományos magyar temetkezési formák (tradicionális fejfa vagy sírkő állítás) megismertetése, népszerűsítése és ösztönzése. [...] 3. A temetőkből megmaradt régi sírkövek, fejfák és természetes növényzettel borított részek helyi védelme. [...] 4. A ma már alig vagy egyáltalán nem használt „ótemetők” helyi védetté nyilvánítása, beépítésük, átalakításuk elkerülése. [...] 12. A tájképi, helytörténeti, természetvédelmi szempontból legértékesebb temetők védelme érdekében helyi közösségek együttműködése a fenntartókkal (önkormányzatokkal, egyházakkal) és hatóságokkal.” Örvedetes, hogy valamennyi javaslat kisebb-nagyobb mértékben megvalósulni látszik az e recenzió elején is említett legfrissebb temetőkutatásokban, Kinda István, Dimény Attila, dr. Kiss Csekme Márta, Péterffy Attila, dr. Péterffy Árpád és mások munkáiban. Íme, mégsem „lerágott csont” a temetőkkel kutatóként „bajlódni”!

Nagy Zsolt

Dokumentum értékű híradás a Kis-Homoród menti falvak népgyógyászatának (át)alakulásáról, avagy hogyan lett Maria Trebenből Trabant Mária

*Papp Nóra – Horváth Dávid: „Ezt nagyon tartották Édesanyámék, Nagyanyámék”
Homoródkarácsonyfalva hagyományai és népi orvoslása. Homoródkarácsonyfalvi füzetek III.
Homoródkarácsonfalva Közbirtokosság, Homoródkarácsonyfalva 2016. 150 old.*

Papp Nóra biológus a Pécsi Tudományegyetem Gyógyészsztudományi Kar Farmakognózia Intézetének munkatársaként az erdélyi népi orvoslás adatainak (főként a népi gyógymódokhoz kapcsolódó növény- és gombaismereti, azaz etnobotanikai és etnomikológiai adatok) gyűjtését biológus-, gyógyszerész- és orvostanhallgatókkal, doktorandusokkal és kollégákkal közösen kezdte 2007-ben az Úzvölgyében (2007–2009). 2008-ban Gyimesfelsőlokon,

2010-től pedig Erdővidék több településén kutatót. Munkacsapatával a Homoródok mentére, Lövétére 2008-tól, Homoródkarácsonyfalvára pedig 2011-től jár rendszeresen, azóta e térség képezi a fő gyűjtési területét, s a meglátogatott települések sora folyamatosan bővül (Homoródmásra, Homoródszentpéterre, Homoródszentpálra 2013-tól, Városfalvával, illetve Homoródszentmártonra 2014-től jár, de más falvakban is megfordult az utóbbi évtizedben, úgymint

2016-tól Homoródremetén, Kénoson, Recsenyédén, Lókodon, Bágyon, Homoródkeményfalván, Abásfalván vagy épp Gyepesen). Valamennyi településen a helyi közbirtokosságok képviselői és az értelmiségiek (lelkészcsaládok, pedagógusok stb.), illetve a felkeresett adatközlők is biztosították őt támogatásukról, készséggel segítették kutatómunkáját, illetve az itt bemutatásra kerülő két, Lövétéről, valamint Homoródkarácsonyfálváról megjelent monográfia megjelenéséhez is jelentős mértékben hozzájárultak.

A 2016-ban megjelent első Homoród menti monográfia („*Ezt nagyon tartották Édesanyámék, Nagyanyámék...*” *Homoródkarácsonyfálva hagyományai és népi orvoslása*) a Hargita megye déli részén, a Kis-Homoród völgyében elterülő, közigazgatásilag Oklándhoz tartozó Homoródkarácsonyfálva népgyógyászati hagyományait (etnomedicina) mutatja be, különös tekintettel a gyógynövények ismeretére, illetve használatára (etnofarmakobotanika). A *Homoródkarácsonyfálvi füzetek* sorozatban megjelent III. kötet 2011–2015 között végzett öt kiszállási alkalmat (2011. július, 2012. április és június, 2013. augusztus, 2015. október) és összesen 50 terepnapot magába foglaló terepmunka eredményeit, 24 adatközlővel készített interjú s közel 40 órányi rögzített beszélgetés adatait, tanulságait összegzi. Társszerzője Horváth Dávid, aki egyetemistaként kapcsolódott be a 2011-es nyári gyűjtőútba, s 2013-ban a Pécsi Tudományegyetem Általános Orvostudományi Karán szerzett diplomát.

A kötet a terep bemutatásával indul (*Homoródkarácsonyfálva és környéke*), melyből többek között megtudhatjuk, hogy a faluban nincs állandó orvosi ellátás, tehát azon Papp Nóráék által felkeresett települések sorába illeszkedik, ahol a hivatalos, ma elfogadottnak tartott, nyugati humán orvoslási gyakorlat, a gyógyszertár, a fogászat és a rendszeres állatorvosi rendelés is hiányzik, ideiglenes vagy viszonylag friss, így a „falusi dolgok”, a régi, házi receptek és gyógymódok, a népgyógyászati tudáselemek – tulajdonképpen egyfajta kényszerhelyzetben – fokozott(abb)an kerülhetnek előtérbe, (még) kutathatók, dokumentálhatók. A fejezetből ugyanakkor némi rálátásunk nyílna a település orvoslásának

időbeli alakulására, változásaira („régén a faluban helyi foghúzó is dolgozott”, „szájpenészre régén is patikai ecsetelőt használtak” stb.), a következő részből (*A népi tudás gyűjtése – módszerek*) pedig a gyűjtés módszertanára, az interjúk lejegyzésének és az adatok közlésének módjára. Itt jegyezném meg, hogy a gyűjtés és a munka értékét mindenképpen növeli, hogy a szerzők nemcsak az adatközlőkre vonatkozó információk (név, születési év stb.) lejegyzését tartották fontosnak, hanem – ahol ez lehetséges volt – a rögzített tudáselemek eredetére vonatkozó adatokat is (hallott, olvasott stb.). Szintén a gyűjtés értékét növeli, hogy a terepi vizsgálatok során a helyiek által megnevezett növény- és gombafajokról közel 1200 fényképfelvétel és herbáriumi lap, valamint a helyi elnevezést, az élőhelyet, a felhasznált részt és az elkészítés, alkalmazás módját, esetenként pedig a fajhoz kötődő szokásokat is rögzítő adatlap készült.

A következőkben a növények termesztésére, gyűjtésére, szárítására és tárolására vonatkozó néhány információt közölnek a szerzők (*Növények termesztése, gyűjtés, szárítás, tárolás*), illetve a dokumentált mintegy tizenhat elkészítési, alkalmazási módot és formát *Készítmények* cím alatt, néhány példával illusztrálva, betűrendben ismertetik: hideg áztatás, bedörzsölő, bor, borogatás, ecet, fürdő, forrázat, teafőzet, gargalizáló (öblögető), krém (kenőcs), lekvár (dzsem, íz), pakolás, pálinka, szirup, tinktúra, üdítő gyógyászati felhasználásáról olvashatunk.

A kötet legnagyobb egysége (*Növények*) először általánosan járja körül a leggyakoribb betegségcsoportok és tünetek esetén említett növények körét, amelyből kiderül például, hogy a helyiek bizonyos fajokat nemcsak egészségmegőrzési vagy gyógyítási céllal alkalmaznak, hanem élvezeti teaként is fogyasztanak. Az adatközlésekből ugyanakkor sok esetben a termőhelyre vagy a gyógynövények morfológiai bélyegeire („minden növénynek megvan a maga neérjhozzám”) vonatkozó információk, az államilag megszervezett gyógynövénygyűjtések emlékei (gyógynövényfelvásárlás stb.), a településen megforduló specialisták tevékenysége („világot járt apáca, aki a helyieket gyógyította”), boltból vásárolt termékek (például teák) és a könyvekből,

folyóiratokból, médiából, esetleg egyéb forrásokból származó ismeretreteg is kihámozható. Dicséretes, hogy utóbbira, a könyvekből (például a magyar és román szakkönyvekből, illetve Maria Treben kötetéből), folyóiratokból származó tudáselemekre a szerzők fokozott figyelmet fordítottak, hiszen napjaink népi gyógyászati ismeretanyagának jelentős rétegét képezik az ezen forrásokból származó tudáselemek (a szerzők ezeket mindenhol zárójelbe tett „K” betűvel jelölték meg kötetükben!), s kutatását, rögzítését – talán az elkülönítés nehézségei (Mit honnan tanulhattak?) miatt – az etnobotanikusok közül is többen mellőzik. De hasonlóképpen mellőzik a gyógyszerek vagy a gyógynövénytartalmú készítmények használatának kérdését, mely e munkában – talán az intézményi háttér miatt – szintén fokozott figyelmet kap, ahogyan a hivatalos, felsőfokú orvosi képzésben részesült egyének (orvosok, ápolók stb.) és a helyiek által képviselt hagyományos paraszti tudás kicserélődése („az orvosnak is elmondják sokszor, ha valami helyi, hagyományos gyógymódot alkalmaznak”) és a kölcsönhatások kérdése is. Bár egyes fajokat a rendelkezésre álló hiányos adatok, illetve a bemutatás (szárított vagy élő példány) hiányában nem tudtak meghatározni a szerzők, mégis tekintélyes az adattári részben részletesen bemutatásra kerülő vadon termő, természet és egzotikus növényfajok száma (188!), melyeknek ismertetése tudományos nevek szerint betűrendben történik, s jóval meghaladja azon fajok számát, amit korábban egy ismertető anyag (leporelló) lehetővé tett (Papp Nóra – Benedek Enikő – Benedek Mihály: *Gyógynövények Homoródkarácsonyfalván*, 2013). Fontos itt megjegyezni, hogy a felsorolt növényfajok között nem mindegyiknek van a helyiek körében gyógyászati alkalmazása, így ezen lista tulajdonképpen nem csak etnofarmakobotanikai, hanem tágabb értelemben vett etnobotanikai ismereteket közöl. Talán célszerűbb lett volna emiatt, ha a szerzők a gyógyászatban használt növényeket külön listába különítik el mondjuk a csupán díszítőértékük miatt természetett dísznövényektől, illetve a természeteket a helyi spontán flórából és az importból származóktól, a megvásároltaktól (ebben az esetben egyes

fajok akár több listába, kategóriába is besorolásra kerülhettek volna). E kritikai megjegyzés a lövetei kötet esetében is érvényes. Helyesnek tartom viszont a következő fejezetben (*Gombák*) a gombafajok, az etnomikológiai adatok külön listában való szerepeltetését, melyből kiderül, hogy a dokumentált 12 fajta helyiek kizárólag étkezési céllal gyűjtik, gyógyászati vonatkozást a szerzők nem jegyezték fel.

A következő, mintegy 37 egyéb gyógyító anyagot (disznózsír, ecetes langyos víz, patikai ecsetelő, étolaj, juhfaggyú, kátránykenőcs, kékkő, kenyér, kovász, libazsír, lúd vagy kacsza zsírja tejben, metilinkék, petróleum, propolisz, só, sós borszesz, sós víz, szalonna, szappan, téglá, tejföl, tojássárgája, vazelin, vizelet), illetve gyógymódot (csukló összeütése, gyógyszeres pakolás talpra, koplalás, lábvíz, keresztelés, párolás, sós fürdő, vizeletbe mártott rongy, vizes lepedő és rongy) tárgyaló fejezetben (*Egyéb gyógyító anyagok, gyógymódok*) szintén jobban elkülönítve lehetett volna közölni az állati és egyéb eredetű anyagokat, a patikai szereket stb. A listában ugyanakkor növényi eredetű „anyagok” is szerepelnek (búzaliszt, szénamurva stb.), melyeket a *Növények* című részbe kellett volna beépíteni. Emellett feltűnő egyes „anyagok” (például a méz) és „gyógymódok”, eljárások (például az ima) hiánya, melyeket feltehetően dokumentáltak a szerzők a fél évtized terepalkalmái alatt, de a kötetből ezek említése kimaradt. Az állat- és növénygyógyászati adatok (lásd például a kékkő szerteágazó használatát a növények és állatok orvoslásában) külön fejezetben való tárgyalása s a humángyógyászati adatoktól való élesebb elkülönítése szintén ajánlatos lett volna, de mindent egybevetve egy igencsak adatgazdag kötetet vehet kézbe az érdeklődő olvasó.

A függelékben kapott helyet az irodalomjegyzék, a növények és gombák gyűjtéséhez, feldolgozásához és alkalmazásához kapcsolódó helyi kifejezések (125) tájszótára (*Tájszótár*), a növények és gombák helyi és tudományos elnevezésének névmutatója, a szerzői névjegyek és a fotómelléklet (185 felvétel + 2 térkép), mindemellett pedig az adatközlők névsora is. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a megszólaltatott 24 adatközlő közül már többen elhunytak,

ami pedig a nembeli megoszlásukat illeti, a szerzők talán tudatosan törekedtek arra, hogy viszonylag egyforma megoszlásban, arányban kerüljenek be férfiak (10) és nők (14) az adatközlők sorába, így a női és férfi tudáselemek egyaránt rögzítésre kerülhettek. Egy esettanulmányban talán érdemes lenne megvizsgálni a későbbiekben, hogy vajon mi az, ami a falu társadalmán belül csak a nők vagy csak a férfiak tudásának része, illetve melyek az általánosan ismert, közös elemek. A kötetet lapozva ugyanis ez kevésbé rajzolódik ki az olvasó előtt.

A 2018-ban megjelent második Homoród menti monográfiát („*A virágok... mindegyik orvosság*” *Hagyományok és népi orvoslás Lövétén*), a Kis-Homoród menti Lövétéről szólót, a szerző, Papp Nóra 2008-ban elhunyt mesterének, dr. Grynaeus Tamás emlékének ajánlja, aki Lövéte kijelölése mellett az első gyűjtőutak szakmai segítőtje és támogatója volt, javaslati és tanácsai pedig meghatározták a további gyűjtések fő irányvonalát, tervezését, kivitelezését és értékelését. A kötet 2008–2016 között végzett, mintegy 150 terepnapot magába foglaló terepmunka eredményeit, 120 adatközlővel készített interjú, közel 120 órányi rögzített beszélgetés és 2 órányi videófelvétel adatait, tanulságait összegzi. A karácsonyfalvi kutatáshoz hasonlóan ebben az esetben is gazdag fényképdokumentáció (közel 4000 felvétel, amelyből 651 a kötetben is szerepel!) és herbárium készült.

A monográfia első nagyobb egységében (*Lövéte bemutatása*) a szerző részletesen ismerteti a település történetét, illetve földrajzi elhelyezkedését és adottságait. Utóbbi az itt kialakult növényzet s így közvetett módon a gyógynövényhasználat szempontjából igen csak fontos lehet, mint ahogyan a földtani és természetföldrajzi jellegzetességek, a sóbánya és sóskút, illetve a beosztott település, Kirulyfürdő részletes bemutatása is. Szintén e részben a növényhasználat kontextusaira, a gazdasági életre és foglalkoztatottságra, életmódra, állattenyésztésre, földművelésre, növénytermesztésre, a közbirtokosság intézményére, a népi vallásosságra, a helyi szokásokra és ünnepekörökre, a népi tisztálkodás- és táplálkozástudására, temetkezési hagyományokra, valamint a szociális

környezetre vonatkozó ismereteket közli a szerző. Valamennyi felsorolt terület kisebb-nagyobb mértékben érintkezik a (gyógy)növényismeret és -használat, illetve a népgyógyászat kérdéskörével.

Az előző, homoródkarácsonyfalvi kötethez hasonlóan a szerző a Lövétéről szólóban is részletesen kitér a település orvosi és gyógyszerügyi ellátására (állandó orvos és fogorvos itt sincs, állatorvos csak 1965-től van, az első gyógyszerár épp a terepmunka kezdetének évében nyílt). A *Népi orvoslás régen és ma* című fejezetben Papp Nóra ugyanakkor a népi és hivatalos orvoslás kapcsolatáról, helyi viszonyáról is értekezik. A fejezetben egy gyors átmenet rajzolódik ki, melyben már a hivatalos gyógyászat kerül előtérbe, miközben a gyógynövények alkalmazása mára csak mellékes, kiegészítő szerephez jut: „De a gyógyszer mellett ezt használod” – vallják a helyiek. „*Most már annyira felejtetek vagyunk, hogy a gyógyszert használjuk. Mióta a tabletták bejöttek, azt használjuk*” – említik egy másik helyen. Ugyanakkor értékesnek tartom a kötetben elhelyezett további, ide vonatkozó részeket, mint például az orvosokkal készült interjút, melyből a „*Maria Treben-féle kultúra*”, a televízió, a Kiskegyed című folyóirat és egyéb más elemek népi gyógyászati hagyományokra gyakorolt hatására vonatkozó információkat kapunk. A településen dokumentált különböző szakkönyvek és tudománynépszerűsítő vagy ismeretterjesztő kiadványok mellett az igencsak vitatható ismereteket forgalmazó Maria Treben magyarra fordított, az erdélyi falvak lakói körében igencsak népszerű könyve, az *Egészség Isten patikájából* című munka népi gyógyászatra gyakorolt, átalakító hatásáról is külön tanulmányt lehetne írni. Úgy tűnik, Lövéte esetében is dokumentálható az osztrák füvesasszony hatása, akit egy helyi adatközlő egyszerűen, megmosolyogtató módon „*Trabant Mária*” néven illesztett be saját ismereteibe, munkáját pedig „*a könyv*”-ként hivatkozta. Az orvosokkal készült interjúból ugyanakkor a hasonlóságon alapuló gyógyítás, a helyi betegségek kialakulásának kulturális meghatározottsága (például a krónikus légzőszervi betegségek gyakoriságának oka a helyi kohász- és bányász kultúra egykori létében keresendő?) is felvilágnak mint továbbkutatandó, továbbkutatatható téma.

Papp Nóra és csapata a lövétei kutatásai során a következő betegcsoportokra, kórokozókra és tünetekre figyeltek fel: gyulladáscsillapítás, népi fogorvoslás, bőrbetegségek, látó- és hallószervek, légző-, emésztő- (gyomor, bél, máj, epe), mozgásszerv- (ízületek, csontfájdalom, törés), ideg-, immun-, kiválasztó-, keringési, ér- és hormonrendszer, szenvedély-, nemi és daganatos megbetegedések, fertőzések, járványok, valamint állatbetegségek (szem, bőr, légzés, emésztés, vesztetés, bőrelősködők). A homoródkarácsonyfalvi kötettel ellentétben itt már külön részt szentel az utóbbinak, melyből egy olyan állattartó falu társadalmáról rajzolódik ki, amelynek életében az állat érték, az állat egészségének megőrzése, betegségeinek gyors és hatásos gyógyítása pedig fontos helyet foglal el.

A kötet legnagyobb egységét itt is az adattár, azaz a növény- és gombafajok bemutatása teszi ki (*Adattár: növények és gombák*): a növények előfordulásáról, gyűjtéséről, feldolgozásáról, tárolásáról és alkalmazásáról, az ismeretek eredetéről és átadásáról, a saját tapasztalatokról, a személyre szabott gyógyításról és eltérő hatás(osság)ról, röviden pedig a gyógynövényekkel némi átfedést mutató dísz- és festőnövények köréről, valamint a szentelményekről és azok alkalmazásáról olvashatunk, a különböző keverékek leírásánál pedig ismételtlen arra döbbenhetünk rá, hogy a gyógynövényeket nemcsak egészségmegőrző, betegségmegelőző és gyógyító hatásuk miatt, hanem élvezeti értékük miatt is rendszeresen fogyasztották. A teafűvek összeválogatásánál a paraszti, hagyományos használatban is fontosá vál(hat)ott a különböző íz-, illat- és színélményt fokozó elemek ismerete, alkalmazása („olyan jó íze lesz, hogy ritkaság”). Ezt követően a karácsonyfalvi köthez hasonló szempontok szerint kerülnek ismertetésre a növény- (234) és gombafajok (13).

Közvetlenül e betűrendben felsorakoztatott szócikkek mellett az élő növényről és esetenként a belőle nyert drogról, szárítmányról készült színes felvételek is segítik az olvasót a tájékozódásban. Az „adatok értékelése” címszó pedig 25 (!) növény esetében szerepel, ahol a szerző megjegyzi, hogy a faj „további kutatásra érdemes”, azaz Papp Nóra munkatársaival

az értékelés és adatbázisokkal való összevetés során további kutatásra, szövettani, fitokémiai vizsgálatra érdemes fajként jelölt meg 25 növényt. Nem „csupán” a helyi dokumentálás volt a cél tehát, hanem az is, hogy a tudomány számára valami újat is találjanak. Az elmúlt tizenhárom év alatt a pécsi egyetem munkatársaival, hallgatóival éppen ezért több mint négyszáz növényfajról gyűjtöttek adatokat, s tízet is meghaladja azon növényfajok száma, melyek jelenleg laboratóriumi vizsgálat alatt állnak. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Papp Nóra és az általa verbuvált kutatócsapat által képviselt, Homoródkok mentén végzett munka gyakorlati hasznosulása más, egyéb szinteken, területeken is tetten érhető: a gyógynövények gyűjtésére és feldolgozására irányuló helyi kezdeményezések, vállalkozások beindulása, a turizmus fellendülése vagy a recenzens által a Papp Nóra által közölt eredményekre alapozott etnobotanikai és -zoológiai felmérése (Nagy Zsolt: *A Dugó népi feredő és környékének etno(farmako) botanikai felmérése*. Homoródkarácsonyfalvi füzetek IV., Homoródkarácsonyfalva Közbirtokossága, Homoródkarácsonyfalva 2019), ennek hozadékaként pedig tájékoztató táblák kihelyezése vagy a tanösvények tervezése csak néhány a sorból. Az antropológus, etnoökológus, néprajzkutató szakemberek, a helyi értelmiségiek kutatásokba való aktív bevonása szintén dicséretes vállalkozás Papp Nóra részéről.

Nem csak a kötetben jelzett 25 növény bír nagy jelentőséggel. A védelem alatt álló kosborfélék gyógyászati alkalmazására vonatkozó adatok szintén unikálisnak, szórványosnak számítanak az erdélyi magyar szakirodalomban. Az utóbbi évtizedben hasonló alkalmazásokról debreceni botanikusok csak Törökország területéről tudtak hírt adni. A gombafajokról közölt értékes adatok a Zsigmond Győző erdélyi etnomikológiai monográfiáiban közöltek árnyalják, egészítik ki. Igencsak tekintélyes az egyéb gyógymódok, gyógyászati szerek, anyagok listája is, melyekről részletes vallomásokot olvashatunk: anyatej, békafajok, kénpor, cérna, selyem, cukor, cserge, körisbogár, disznóepe, foltos szalamandra, faggyú, farkashús, formalin, föld, fukszin, gyögszesz, hajszál, hamulúg, hangyaboly, hernyó,

Hold, jég, jégbalzsam, réz- és magnézium-szulfát, kovász, kő, lótrágya, mész, méz, moslék, nyál, olaj, pálinka, konyak, petróleum, pókháló, só, sós víz, szalicil, szalonna, szappan, emberi széklet, „szép szó”, szódabikarbóna, tej(termékek), terpentín, timsó, tojás, tyúkganá, újságpapír, üveg, viasz, víz, vizelet, vízvetés, zúza, zsír. Több közülük (farkashús, „szép szó”, foltos szalamandra, pókháló stb.) időben messze nyúló egykori általános gyakorlatot, archaikus elemek továbbélését sejteti, melyek egyre kevesebb helyen dokumentálhatók ebben a formában és ilyen mennyiségben. Végül a kötet néhány lövétei ételrecepttel (például cikórialeves, csalánleves és -főzelék stb.), gyógyélelmiszerek és -italok (például almaecet, cikóriasaláta, kompótok, cikóriaméz, bodzaüdítő stb.), régi lakodalmos ételek elkészítésének, hozzávalóinak leírásával zárul. E helyi recepteknek helyük van, helyük lehet egy etnofarmakobotanikai monográfiában, s közlésükkel a munka nem veszít tudományos értékéből, sőt! Kisbán Eszter, Saly Noémi, Nyisztor Tinka – és mások – nyomdokain Papp Nóra ezzel a kezdeményezésével is hozzá kívánt, illetve hozzá tudott tenni valamit a népi táplálkozáskultúra, étkezési kultúra kutatásához.

A függelékbe az adatközlők hosszú névsora, az irodalomjegyzék, illusztrációk jegyzéke, tájszavak (közel 400!), növény-, gomba- és állatnevek, valamint tudományos nevek mutatója, szerzői névjegy, román és angol nyelvű kivonat, térképmelléklet került.

Végezetül az itt bemutatott két kötet címadásáról essék néhány szó: mindkét főcím egy-egy adatközlő által megfogalmazott gondolat szó szerinti idézése, amelyből az is kiténik, hogy Papp Nóra a beszélgetőtársakat helyezi középpontba, azaz egyfajta társszerzőkké avatja adatközlőit. Az általuk mondottak, az ő tudásuk a fontos! Bizonyára nehéz olyan tudományos igénnyel összeállított ismeretterjesztő, és forrás-, illetve adatközlő munkát írni, amely visszakerül(het) a helyiek kezébe, a helyiek használatába. Papp Nóra azonban ezekkel, a címadásában is alázatot hirdető munkáival, az adatközlők iránti mérhetetlen tisztelettel biztonságosan megállja majd a helyét nemcsak szakmai, hanem az őt befogadó homoródiak körében is, akiknek e kötetek elkészítésével nagy szolgálatot tett.

Nagy Zsolt

Migrációról finn, magyar és észt szemszögből

Bata, Tímea – Jakab, Albert Zsolt (eds.): Departure and Arrival: Migratory Processes and Local Responses from Ethnographic and Anthropological Perspective.

L'Harmattan – Hungarian Ethnographical Society – Kriza János Ethnographical Society – Museum of Ethnography, Budapest – Cluj-Napoca 2019. 246 old. (Kriza Books, 46.)

A Magyar Néprajzi Társaság, a Kriza János Néprajzi Társaság, a Néprajzi Múzeum és a L'Harmattan Kiadó közös tanulmánykötete a II. Finn–magyar–észt néprajzi szimpózium előadásából nyújt válogatást. A tudományos rendezvényre 2017. május 10–11. között Kolozsváron került sor. Az angol nyelven zajló konferencia alcímét (*Indulás és megérkezés: migrációs folyamatok és lokális válaszok néprajzi, antropológiai olvasatban*) viselő kötetben

14, a napjainkban oly aktuális és sok vita tárgyát képező migráció kérdéskörével foglalkozó angol nyelvű tanulmány olvasható. (A továbbiakban az angol címek magyar fordításban jelennek meg.)

Bata Tímea és Jakab Albert Zsolt szerkesztők *Úton országok, identitások, kultúrák között* című bevezetőjét az első tematikus tömb (*Indulások és érkezések*) írásai követik, melyek az elmúlt évtizedek változásaira reflektálnak. Helena Ruotsala *Mobilitás*